10.11.2015 VVTDno-2015-486

YHDENVERTAISUUS
VALTUUTETTU
DISKRIMINERINGSOMBUDSMANNEN
NON-DISCRIMINATION OMBUDSMAN
OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI

Eduskunta

Lakivaliokunta

Lausunto: HE 66/2015 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Kansallisena ihmiskaupparaportoijana toimiva yhdenvertaisuusvaltuutettu kiittää mahdollisuudesta lausua otsikkoasiassa. Raportoija pitää valitettavana, ettei sillä ollut mahdollisuutta kommentoida asiaa esityksen valmisteluvaiheessa. Käsillä olevalla ehdotuksella on tarkoitus panna täytäntöön rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskeva direktiivi 2012/29/EU. Raportoija pitää hallituksen esityksessä esitettyjä muutoksia tarpeellisina ihmiskaupan uhrien ja parituksen kohteiden kannalta. Raportoija pyytää lakivaliokuntaa kiinnittämään huomiota erityisesti seuraaviin seikkoihin:

1. Artikla 4: Oikeus saada tietoja alkaen ensimmäisestä yhteydenotosta toimivaltaiseen viranomaiseen

   Esitutkintalakiin on tarkoitus lisätä uusi pykälä (ETL 4 luku 18 §) direktiivin mukaisten velvoitteiden toteuttamiseksi.

   Kansallinen ihmiskaupparaportoija pitää esitettyjä muutoksia erinomaisina asianomistajien oikeuksien toteutumisen kannalta. Raportoija kiinnittää huomiota muutosesityksen kohtaan yksi (ETL 4 luku 18 §, kohta 1), jonka mukaisesti esitutkintaviranomaisella on velvollisuus ilmoittaa asianomistajalle käytettävissä olevista tukipalveluista. Raportoijan näkemyksen mukaan kohta edellyttää ihmiskaupan osalta vielä täydennyksiä hallituksen esitykseen.

   Kyseisen kohdan mukaan esitutkintaviranomaisella on velvollisuus ilmoittaa asianomistajalle käytettävissä olevista tukipalveluista. Direktiivin velvoitteen mukaan uhrille on ilmoitettava, minkälaista tukea tämä voi saada ja keneltä, mukaan lukien lääketieteellinen ja psykologinen tuki, erityistuen mahdollisuus sekä mahdollisuus majoitukseen. Kohdan nojalla viranomaisen on ilmoitettava sekä viranomaisten että järjestöjen tuottamista palveluista.

   Suomessa ihmiskaupan uhrien auttamisesta vastaa ensisijaisesti kansallinen ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Ihmiskaupan uhrien kohdalla auttamisjärjestelmän tehtävä on järjestää nimenomaan direktiivissä mainitut palvelut ihmiskaupan uhreille. Uhrit eivät ohjaudu

järjestelmään suoraan ja automaattisesti, vaan pääsääntöisesti viranomaisten (kuten esitutkintaviranomaisten) ja kansalaisjärjestöjen ehdottamina. Tämä edellyttää siis sitä, että uhrit saavat tiedon auttamisjärjestelmän olemassaolosta. Auttamisjärjestelmää koskevassa laissa[1] esitutkintaviranomaiselle ei ole asetettu *velvollisuutta* ilmoittaa ihmiskaupan uhrille tämän mahdollisuudesta hakeutua auttamisjärjestelmään ja päästä sen tarjoamien tukipalveluiden piiriin. Joissain tapauksissa uhrit eivät ole saaneet esitutkintaviranomaiselta lainkaan tietoa auttamisjärjestelmän olemassaolosta tai uhrit ovat saaneet tiedon siitä vasta esitutkintavaiheen loppuvaiheessa. Käytännössä ihmiskaupan uhrien oikeudet saada tiettyjä lain takaamia palveluita on estynyt tai viivästynyt siitä syystä, että esitutkintaviranomaiset eivät ole tiedottaneet uhreille tästä mahdollisuudesta.

Kansallinen ihmiskaupparaportoijan katsoo, että ETL 4 luvun 18 § kohdan 1 osalta perusteluihin tulisi lisätä maininta siitä, että tutkittaessa ihmiskauppaan liittyvää rikosta, esitutkintaviranomaisella on velvollisuus ilmoittaa asianomistajalle ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä ja uhrin mahdollisuudesta hakeutua sen järjestämien palveluiden piiriin.

2. Artikla 6: Uhrin oikeus saada tietoja asiansa käsittelystä

Esitutkintalakiin on tarkoitus lisätä uusi pykälä (ETL 4 luku 19 §) direktiivin mukaisten velvoitteiden toteuttamiseksi.

Direktiivi velvoittaa, että tiettyjen rikosten (ml. ihmiskauppa) osalta esitutkintaviranomaisen on ilmoitettava asianomistajalle tämän oikeudesta saada ilmoitus [hänen asiassaan tuomitun] vangin tai tutkintavangin vapauttamisesta vankilasta tai muusta säilytystilasta poistumisesta.

Kansallinen raportoija pitää esitettyä muutosta ihmiskaupan uhrien kannalta hyvänä. Raportoija kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että merkittävässä osassa ihmiskauppajuttuja tekijä on ulkomaalaistaustainen ja uhrit suomalaisia tai Suomeen rikosprosessin jälkeen oleskeluluvan turvin jääviä ulkomaalaistaustaisia henkilöitä. Tekijät kärsivät usein vankeusrangaistuksensa Suomessa ja heidät palautetaan saattaen kotimaahansa tai maahan, josta käsin he ovat alun perin tulleet Suomeen. Lisäseuraamuksena näille rikoksentekijöille määrätään poikkeuksetta maahantulokielto, joka voi olla pituudeltaan esimerkiksi 2-10 vuotta.

Asianomistajan turvallisuuden tunteen kannalta, olisi ensiarvoisen tärkeää, että asianomistaja saisi vankilasta vapauttamista koskevan tiedon ohella tiedon myös siitä, onko kyseinen vapautettu vanki jo karkotettu kotimaahansa ja miten pitkä maahantulokielto hänelle on määrätty. Pelkkä tieto vankilasta vapauttamisesta ei palvele uhrin turvallisuudentunteen vahvistamista, vaan voi pikemminkin lisätä uhrin pelkoa joutua tekijän mahdollisten kostotoimenpiteiden kohteeksi. Jos uhri kuitenkin saa tiedon mahdollisesta tekijän karkottamisesta ja maahantulokiellon pituudesta, sillä voi olla ensiarvoinen merkitys uhrin toipumisen kannalta.

[1] Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta ja ihmiskaupan uhrien tunnistamisesta ja auttamisesta sekä siihen liittyvä HE 266/2014.

3. Artikla 15: Oikeus omaisuuden palauttamiseen

Jäsenvaltion on huolehdittava siitä, että rikosoikeudellisen menettelyn kuluessa takavarikoitu uhrin omaisuus, joka on palautettavissa, palautetaan hänelle viipymättä toimivaltaisen viranomaisen päätöksellä, jollei sitä tarvita rikosoikeudellista menettelyä varten. Edellytykset ja menettelymääräykset, joiden nojalla tällainen omaisuus palautetaan uhrille, määrätään kansallisessa oikeudessa.

Käsillä olevassa hallituksen esityksessä on katsottu, että artikla ei edellytä lainsäädännön muutoksia.

Ihmiskauppa- ja paritusjutuissa on tyypillistä, että epäillyltä tekijältä takavarikoidaan varoja, jotka ovat ihmiskaupan uhrin tai paritusrikoksen kohteen prostituutiotoiminnassa 'ansaitsemia' varoja. Esitutkinnassa kyseinen omaisuus on perinteisesti takavarikoitu pakkokeinolain (806/2011) 7 luvun 1 §:n 1 momentin nojalla ja oikeudenkäynnissä tuomittu menetettäväksi valtiolle. Kyseisen omaisuuden on katsottu kuuluneen joko valtiolle tai vastaajalle.

Uusimmassa oikeuskäytännössä, kahdessa ihmiskauppaan ja paritukseen liittyvässä tuomiossa on kuitenkin katsottu, että kyse on uhrin omaisuudesta ja takavarikoitu raha on palautettu rikoksen uhrille.[2] Voimassa oleva lainsäädäntö ei kuitenkaan anna johdonmukaista oikeus- tai tulkintaohjetta direktiivin 15 artiklan mukaisesta velvoitteesta, jonka mukaisesti paritusrikoksissa ja ihmiskaupparikoksissa epäillyltä tekijältä takavarikoidut uhrille kuuluvat varat palautettaisiin yhdenmukaisesti uhrille.
Kansallinen raportoija katsoo, että direktiivin täytäntöönpano edellyttäisi tältä osin selkeämpää oikeusohjetta.

4. Artikla 18: Oikeus suojeluun

Puolustukselle kuuluvia oikeuksia rajoittamatta jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että niillä on käytössään toimenpiteitä uhrin ja hänen perheenjäsentensä suojelemiseksi toissijaiselta ja toistuvalta uhriksi joutumiselta, pelottelulta ja kostotoimilta, myös siltä riskiltä, että heille aiheutuu emotionaalista tai psyykkistä haittaa, ja uhrin ihmisarvon suojelemiseksi kuulustelun ja hänen todistelutarkoituksessa antamansa lausunnon antamisen yhteydessä. Tällaiset toimenpiteet käsittävät tarvittaessa myös kansallisen oikeuden mukaisia menettelyjä uhrin ja hänen perheenjäsentensä fyysiseksi suojelemiseksi.

Artikla 21: Oikeus yksityisyyden suojaan

Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että toimivaltaiset viranomaiset voivat rikosoikeudellisen menettelyn aikana toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä uhrin ja hänen perheen jäsentensä yksityisyyden, mukaan lukien 22 artiklan mukaisessa arvioinnissa huomioon otettavat uhrin henkilökohtaiset ominaisuudet, ja kuvien suojelemiseksi. Jäsenvaltioiden on lisäksi huolehdittava siitä, että toimivaltaiset viranomaiset voivat toteuttaa kaikki lainmukaiset toimenpiteet estääkseen kaiken sellaisen tiedon julkisen levittämisen, joka voisi mahdollistaa lapsiuhrin tunnistamisen.

Direktiivin johdantokappaleissa kohdissa 52-57 käsitellään tarkemmin suojelutoimenpiteiden edellytyksiä ja perusteluja.

[2] Helsingin käräjäoikeuden tuomio R 14/8865, 15.12.2014. Asiaa käsiteltiin esitutkinnassa ihmiskauppana, mutta syyteharkinnassa nimike täsmentyi paritukseksi. Tapauksessa oli riidatonta, että vastaajan hallusta takavarikoidut varat olivat parituksen kohteen 'ansaitsemia'. Koska parituksen kohde vaati takavarikoituja varoja palautettavaksi itselleen, häntä käsiteltiin prosessuaalisesti asianomistajan asemassa olevana. Tuomiossa varat määrättiin palautettavaksi parituksen kohteelle/asianomistajalle.
Helsingin hovioikeuden tuomio R 12/2045 ja R 13/1107, 17.3.2014. Ihmiskauppa-asia, jossa tekijöiltä takavarikoitiin kiinniottohetkellä asianomistajan 'ansaitsemia' varoja. Tuomiossa kyseinen omaisuus määrättiin maksettavaksi takaisin asianomistajalle. Tuomion tultua lainvoimaiseksi takavarikoidut varat palautettiin asianomistajalle.

Kansallinen ihmiskaupparaportoija pitää hallituksen esityksessä esitettyjä muutoksia tältä osin hyvinä. Ehdotettujen toimenpiteiden ohella raportoija kiinnittää huomiota rikosoikeudellisissa prosesseissa esiin tulleeseen ongelmaan, joka liittyy uhreista otettuihin valokuviin. Ihmiskaupassa yksi tyypillinen tekijän menettelytapa on ottaa uhreista tai uhrien intiimialueista uhrien tahdon vastaisesti valokuvia. Jälkikäteen tekijät usein kiristävät uhreja uhkaamalla lähettää näitä kuvia uhrien läheisille tai uhkaamalla levittää kuvia tietoverkon välityksellä. Kuvat löytyvät usein kotietsinnässä tekijän tietokoneilta/puhelimista ja niistä tulee osa oikeudenkäyntiaineistoa. Kuvat ovat kuitenkin digitaalisessa muodossa ja tekijät ovat usein tallentaneet kuvat ns. pilvipalvelimelle. Kuvien olemassaolo muodostaa merkittävän riskin uhrien uudelleenuhriutumiselle ja mahdollisille tekijän jälkikäteisille kostotoimenpiteille. Yhdessä Suomessa käsitellyssä ihmiskauppajutussa[3] syyttäjä pyrki estämään tekijän mahdollisuuden levittää kuvia jatkossa tai kiristää uhreja kuvien avulla vaatimalla tuomioistuinta määräämään, että asianomistajista otetut alastonkuvat tulee määrätä tuhottaviksi. Tuomioistuin kuitenkin hylkäsi tämän vaatimuksen lakiin perustumattomana.

Kuviin liittyvä tekijöiden menettelytapa on hyvin tyypillinen ihmiskaupparikoksissa ja muodostaa merkittävän uudelleen uhriutumisen riskin ja mahdollisuuden tekijöiden jälkikäteisille kostotoimenpiteille. Kyse ei ole yksittäistapauksellisesta ongelmasta, vaan ihmiskaupassa laajasti tekijöiden käytössä olevasta menettelytavasta. Voimassa olevassa oikeudessa ei ole olemassa riittäviä keinoja suojella tältä osin uhreja uudelleen uhriutumiselta tai tekijöiden kostotoimenpiteiltä, mihin käsillä olevan direktiivin artiklat 18 ja 21 velvoittavat ja missä erityistä huomiota on kiinnitetty myös uhreista otettujen valokuvien käyttöön. Ihmiskaupparaportoija katsoo, että lainsäädännössä tulee ottaa tämä puute huomioon ja luoda keinoja asian ratkaisemiseksi.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu Kirsi Pimiä

Ylitarkastaja Maija Koskenoja

[3] Helsingin hovioikeuden tuomio R 12/2045 ja R 12/1107, 17.3.2014.